

Urednička bilješka

Zbornik *Emocije u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi* sadrži pisane inačice predavanja održanih na 48. seminaru Zagrebačke slavističke škole (Dubrovnik, 19–30. kolovoza 2019). Birajući središnju temu predavačkoga ciklusa 48. seminara, na umu smo imale činjenicu da su emocije u znanstvenim istraživanjima dugo bile diskriminirane u odnosu na svemoćni razum. Iako su svi književni, kulturni i jezični proizvodi rezultat stalne napetosti između razuma i emocija, u vrijednost razumskih doprinosa nikada se nije sumnjalo, dok su se emocionalni ulozi redovito trivijalizirali ili čak posve ignorirali. No kako raste svijest o činjenici da su i književnost, i jezik, i kultura rezultat čovjekova ne samo intelektualnoga nego i emocionalnoga iskustva sa svijetom koji ga okružuje, humanističke se znanosti sve više okreću proučavanju emocija, raspoloženja i afekata koji konstituiraju i njihov predmet proučavanja, ali i svakodnevni ljudski život. Izborom predavačkih tema nastojale smo ilustrirati rastuću interdisciplinarnost u humanistici, ali i činjenicu da se znanstvenici oslobađaju straha i zazora od emocija u svojim istraživanjima i radovima.

Književnoznanstveni i kulturološki tekstovi okupljeni u ovome zborniku bave se reprezentacijom ljubavi u hrvatskoj ranonovovjekovnoj pastoralni, afektivnim politikama pamćenja Domovinskoga rata, odnosom između naracije i emocija u književnome djelu, nostalgijom za socijalizmom, ulogom straha u strukturiranju bajke, predaje, legende i basne te utjecajem kulture na izražavanje emocija. Jezikoslovni su tekstovi usredotočeni na jezično kodiranje emocija „malim riječima“ poput čestica i uzvika, na korpusno istraživanje emocionalnih kategorija u hrvatskome jeziku te na pitanje kako se gramatičkim konstrukcijama mogu izraziti osjećaji.

U radu „Renesansni kodovi ljubavi: ljubavna mahnitost u Arkadiji Marina Držića“ Ivana Brković polazi od osnovne postavke o (romantičnoj) ljubavi kao književnoj univerzaliji koja je međutim i kulturno specifična i ovisna o kontekstu. Stoga se autorica fokusira na reprezentaciju „romantične“ ljubavi u trima dramskim tekstovima Marina Držića (1508–1567) koji se žanrovski atribuiraju kao pastoralna djela: *Pripovijes kako se božica Venere užeže za lijepoga Adona* (1551), *Tirena* (1551) i *Grizula* (prazveden 1554). Pokazuje se da pastoralna, nasljedujući različite ljubavne modele, itekako participira u proizvodnji pluralnoga i polifonoga renesansnog diskursa o ljubavi, što je prvenstveno izraženo napetošću i poigravanjem na osi erotskoga dualizma (niska/seksualna i visoka/udvorna ljubav) koji svoje ishodište ima u dualizmu dvaju svjetova – ruralnoga i mitološkoga. No ispod komičke površine artikulacija erotskoga

dualizma u Držića priziva moralne i društvene konotacije, pa se raspleti mogu čitati kao implicitan odgovor na pitanje o mogućnosti izmirenja duhovne i tjelesne ljubavi i o mogućnosti njezine društvene realizacije vezane, sukladno s okolnostima uprizorenja pastirskih drama, uz kontekst vjenčanja kao društvenoga rituala prijelaza (romantična vs. bračna ljubav).

Igor Marko Gligorić pita se postoje li jezične, sistemske kategorije koje su u određenome smislu specijalizirane za kodiranje emocija te uočava da se dva razreda kategorije vrste riječi – čestice i uzvici – u tome smislu posebno ističu. Naime te se dvije vrste riječi u lingvistici definiraju kao jezične jedinice koje izriču govornikov stav ili osjećaj te se identificiraju kao glavni nositelji ekspresivnosti u iskazima. Zato se u radu „Izražavanje emocija i *male riječi* u hrvatskome jeziku“ autor bavi jezičnim kodiranjem emocija česticama i uzvicima. Osim ekspresivne uloge česticama se dodjeljuje i uloga modifikatora dijelova rečenice, cijele rečenice ili iskaza te se ističe da sudjeluju u oblikovanju njihova gramatičkoga ustrojstva (J. Silić i I. Pranjković). Uzvici se pak jednoglasno proglašavaju riječima u kojima se kondenziraju emocije i koje su signali govornikova raspoloženja, odnosno ujezičene nejezične geste ili ozvučene geste (N. Pintarić). Nakon iscrpna pregleda gramatičkih i leksikografskih opisa čestica i uzvika autor primjećuje da inventar tih dviju vrsta riječi čine izrazno, tvorbeno, značenjski i uporabno raznorodne jedinice pri čijemu se određenju počesto izjednačavaju morfološka, sintaktička i pragmatička razina. Zato predlaže opis koji bi razlučio kategoriju vrste riječi od službe riječi u rečenici uvažavajući međusobnu ovisnost i isprepletenost jezičnih razina.

U radu „Afektivne politike produljenog poraća: dvije etnografske naracije iz Slavonije“ Renata Jambrešić Kirin osvjetljava uzglobljavanje terenskoga istraživanja autoetnografskih naracija iz zapadne Slavonije u razmatranje o djelovanju afektivnih politika u kolektivnome sjećanju te odgovara na pitanje koliko su takvi primjeri učinkoviti kao kontranaracije okoštanim binarnim, homogenim, dominantnim diskursima o ratu. Društveno ovjerene emocije treba promatrati kao pozadinske snage jednakovrijedne dominantnim oblicima moći. Autorica opisuje slučaj suvremenoga Džige Vertova, postsocijalističkoga mnemonauta koji je strastven sakupljač videomaterijala vezana za rat u zapadnoj Slavoniji. Vertov opisuje taj projekt kao osobnu psihoterapiju, no nesumnjivo je riječ o odnosu prema kameri kao mediju etike i estetike svjedočenja, ali i njegovu strahu da slabi osjećaj društvene povezanosti s ratnim događajima kao izvorima nacionalnoga jedinstva i ponosa. U nastavku rada autorica istražuje primjere novije strategije humanizacije i etičke reinterpretacije „velike ratne priče“ u kojoj sudjeluju pojedine društvene, umjetničke i strukovne organizacije, pa i same vladajuće strukture, s ciljem da se osude ratni zločini i kršenje ljudskih prava, a pozornost usmjeri na pojedinačne geste humanosti, požrtvornosti i očuvanja etičkih principa. S druge strane takve se hvalevrijedne inicijative i autentične geste humanosti pojedinaca mogu uz pomoć „prisvajajuće empatije“ pokušati pretvoriti u dokaz moralne superiornosti kolektiva koji je, vođen univerzalnim vrijednostima, zaslužio pobijediti. Autorica zaključuje da sam čin „izloženosti“ prešućenim iskazima

i pripovijestima ne može postati korektiv dominantnomu (u ovome slučaju nacionalističkomu) diskursu. Bez etički odgovorna pedagoškoga i političkoga rada na afirmaciji humanističkih vrijednosti, koje najčešće izostaju pri komemorativnu oživljavanju baštine rata, nije moguće postići demokratsko kultiviranje historijske svijesti ni demokratske oblike političkoga života zajednice.

U radu „Emocije i prostor književnosti ili ‚Na desnu sam ruku / stavila rukavicu s lijeve ruke‘ (Anna Ahmatova)“ Danijela Lugarić Vukas proučava imanentnu vezu emocija i književnosti koja poprima mnoge i različite modalitete te zahtijeva senzibilnoga i empatičnoga čitatelja. Na postavkama afektivne naratologije autorica polazi od teze Marthe C. Nussbaum o pričama kao „strukturama osjećaja“ koje su kulturno-povijesno specifične. Pritom se u njezinu fokusu nalaze tri žanrovski i književnopovijesno heterogena teksta: *Anna Karenina* Lava Tolstoja, publicistika Predraga Matvejevića (pisma u *Istočnom epistolaru*) i „jezivo stvarnosna proza“ *Poštovani kukci i druge jezive priče* Maše Kolanović. U Tolstojevu romanu u središtu je interesa manje očit primjer motivskoga sklopa kroz koji se istodobno razvijaju radnja i emocije: imaginarij engleske kulture koji u roman ulazi usporedno sa složenim i razvedenim motivom vlaka te osvještava Anino nezadovoljstvo svakodnevnim životom. U Matvejevićevim tekstovima autorica osobitu pažnju pridaje retoričkim pitanjima koja stoje na kraju pripovjedačeva misaonoga sklopa i koja najbolje iskazuju njegove etičke dvojbe oko pitanja mogućnosti boljega svijeta. Naposljetku Lugarić Vukas ustvrđuje da strategijama izgradnje priče kroz intertekstualnost, ritmičnu/ekspresivnu proznu sintaksu i postupak očuđenja zbirka Maše Kolanović otkriva društvenost i kulturalnost ljudskih emocija, ali i na vidjelo iznosi ljudsku krhkost izvedenu kroz metaforiku kukca koja prema Marthi C. Nussbaum čini bit naše ljudskosti.

Polazeći od tvrdnje da jezično izražavanje emocija čini temelj osobnoga identiteta, društvenih interakcija i komunikacije, Benedikt Perak istražuje jezične obrasce izražavanja emocija na temelju interdisciplinarnih uvida kognitivnih znanosti i metoda korpusne i računalne lingvistike. U prvome dijelu rada „Emocije u korpusima: Konstrukcijska gramatika i graf-metode analize izražavanja emotivnih kategorija“ autor raspravlja o epistemološkim problemima identifikacije emocija u komunikaciji oslanjajući se pritom na teoriju utjelovljene spoznaje prema kojoj se znanje o subjektivnim emocionalnim kategorijama stječe u procesima društvene interakcije i učenja. Za jezično su izražavanje emocija ključne leksičke kategorije i jezične konstrukcije, a autor ih istražuje primjenom korpusne metode i konstrukcijskoga sintaktičko-semantičkog pristupa. Takvo istraživanje uključuje identifikaciju izražavanja emocija i afektivnih stanja na temelju sintaktičko-semantičkih obrazaca zabilježenih u korpusima, stvaranje baze podataka o jezičnim i kulturološkim obrascima izražavanja afektivnih stanja te obogaćivanje podataka o konvencionaliziranim jezičnim strukturama podacima iz emocionalnih ontologija i rječničkih baza. Autor opisuje primjenu graf-algoritma za identifikaciju leksičke polisemičnosti emocionalnih kategorija i semantičkih domena blisko značnih hrvatskih leksema STID i SRAM te njihova engleskoga ekvivalenta SHAME, pri čemu zaključuje da uporabna semantička domena leksema SHAME

više odgovara semantičkoj domeni hrvatskog leksema SRAM nego domeni leksema STID. U posljednjemu dijelu rada autor ukazuje na mogućnosti konstrukcijsko-korpusnoga pristupa i aplikacije ConGraCNet pri istraživanju semantičkih domena emotivnih kategorija.

U središtu interesa rada Tanje Petrović „Zašto je nostalgija važna? Emocije i politička subjektivnost posle socijalizma“ jest nostalgija u postjugoslaven-skome kontekstu. Radi se o relativno mladome konceptu koji u sebi sažima i žal za prostorom, tj. izgubljenim domom, ali, u moderno doba, i žal za prošlim vremenom koje je nepovratno. Postsocijalistička se nostalgija doživljava kao svojevrsna devijacija, kao slabost ili strategija gubitnika, što prvenstveno proizlazi iz linearnoga shvaćanja povijesnih procesa. S druge strane često se komodificira ili se podržavaju i toleriraju najbanalniji ili minimalno refleksivni aspekti nostalgije. U nastavku rada autorica se koncentrira na nedovoljno primijećenu i istraženu nostalgiju industrijskih radnika s područja bivše Jugoslavije. Radi se o nostalgiji s margine čiji su nosioci posebno obespravljani i slabi subjekti. No autorica se pita ne ukazuje li baš to na emotivni potencijal nostalgije, a posljedično i na njezin emancipacijski potencijal nasuprot prevladavajućoj socijalnoj anesteziji. Afektivna sjećanja industrijskih radnika razotkrivaju nam njihove nosioce kao angažirane društvene subjekte i prizivaju moć djelovanja za kojom oni žale, čime se otvara pitanje važnosti postsocijalističke nostalgije za razumijevanje političke moći djelovanja, emancipacije i participacije kao historijski specifičnih i budućnosti okrenutih fenomena.

U radu „Od žanra do straha: emocija i priča“ Evelina Rudan proučava odnos emocije straha i usmenih žanrova iz različitih aspekata. Nema sumnje da je emocija straha konstitutivna za ljudsko iskustvo, kako drevno tako i suvremeno, pa u uvodnome dijelu autorica sažima niz rasprava koje progovaraju o strahu iz biološko-evolucijske i kulturno-konstruktivističke perspektive. U nastavku se koncentrira na sljedeća pitanja: koje usmene žanrove možemo povezati s emocijom straha i na koji ju način oni kodiraju; možemo li, uzimajući u obzir emociju straha i njezino djelovanje, saznati nešto novo o statusu žanra iz emske perspektive; što govori „upis“ usmenih žanrova u pisanu književnost s obzirom na emociju straha. U odgovoru na prvo pitanje ključne su predaja, basma i bajka. Predaja je prožeta strahom na motivskoj, tematskoj, kompozicijskoj i kontekstualnoj razini te se bavi strahom čovjeka od nadnaravnih bića i pojava. Basme su s druge strane verbalni iskazi koji služe za otklanjanje straha ili liječenje posljedica. Bajka je „neustrašivi žanr“ kojim se strah na svim razinama razobličuje i razvlašćuje. Poseban je slučaj legenda koja svojim metafizičkim odgovorom na strah kroz vjeru u Apsolutno zapravo nudi nadu. Nakon sagledavanja žanrova iz emske perspektive vidljivo je da je strah dobar kriterij za unutarnju hijerarhizaciju usmenih žanrova, pa su predaje smještene na viši stupanj od priča upozorenja. U posljednjemu dijelu teksta autorica analizira dva primjera intertekstualne uporabe straha iz usmenih predaja u suvremenim hrvatskim romanima *Živi i mrtvi* Josipa Mlaka i *Črna mati zemla* Kristijana Novaka.

U radu „Kultura i jezik emocija: prožimanja hrvatske književnosti i svakodnevice“ Mirko Sardelić fokusira se na kulturno uvjetovano doživljavanje emocija i njihov jezik koji je najčešće produkt brojnih strategija kojima određene kulture u određenim vremenima preferiraju ili zatomljuju doživljaj i izražavanje nekih emocija. U nastavku se autor koncentrira na uobličavanje emocija i osjećaja u svakodnevnome govoru i u književnosti. Zaustavlja se osobito na distinkciji značenja osjećaja ljubomore i zavisti. Etimološkom i komparativnom analizom mnogih jezičnih izvora dolazi do zaključka da je ljubomora usmjerena na očuvanje onoga što netko već ima, a zavist počinje kao želja za nečim vrijednim ili zanimljivim što osoba trenutno nema. Analizirajući primjere iz svakodnevnoga života i književnosti, autor prikazuje kulturne i kontekstualne varijacije u značenju tih univerzalnih osjećaja. U završnome dijelu rada analizira intenzivna emocionalna stanja u *Asanaginici*, slavnoj južnoslavenskoj baladi iz 17. stoljeća (zabilježenoj u 18. stoljeću), osobito se koncentrirajući na Asanaginičin, nama danas teško shvatljiv, sram te na Asan-agino odbacivanje Asanaginice, zbog čega ona umire.

Mateusz-Milan Stanojević pita se „Gdje se u gramatici javljaju osjećaji?“ i kako se osjećaji izražavaju gramatičkim konstrukcijama. Polazeći od teorijskoga okvira systemske funkcionalne lingvistike gdje se emocije i evaluacija smatraju dijelom istoga sustava, autor osjećaje razumijeva široko i pridružuje im afekte, raspoloženja i evaluaciju. Ističe da je govorenje o osjećajima (*Lili je ljuta na Juru*) i iskazivanje osjećaja (*Nosi se, ništarijo jedna*) skalarne naravi jer je govorenje o osjećajima ujedno i način stvaranja i perpetuiranja zajedničkoga emocionalnog stila. Emocije se iskazuju različitim verbalnim i neverbalnim sredstvima među kojima se svakako ističe leksik, ali i intonacija, ponavljanje, figurativni jezik i derivacijski potupci. No autor se usredotočuje na ulogu gramatičkih sredstava u izražavanju osjećaja i evaluacije. U središnjemu dijelu rada analizira tri tipa konstrukcija koje imaju donekle zadan gramatički profil: *i to mi/ti je neki* + imenica (npr. *I to ti je neki mehaničar, I to mi je neki život*), imenica u vokativu + pridjev (npr. *konju stari, bando lopovska, bože dragi*) i pridjev + pridjev-cat (npr. *pravi pravcati, novi novcati, sam samcat, pun puncat*). U skladu s načelima kognitivne gramatike da su leksik i gramatika simbolični te da je jezik konstrukcijske naravi autor pokazuje da je evaluativno i emocionalno značenje analiziranih konstrukcija više od zbroja značenja pojedinih elemenata te da osim o leksičkome sastavu ovisi i o gramatici. Zaključuje stoga da gramatika ima afektivni potencijal, ali samo u određenim konstrukcijama i samo u kombinaciji s odgovarajućim leksikom.

Zahvaljujemo svim predavačima koji su svojim priložima oblikovali ovaj zbornik, profesoricama koje su osmislile predavački ciklus i svim sudionicima 48. seminara.

Zagreb, rujan 2020.

Lana Molvarec
Tatjana Pišković